

AHOZKO JARDUNA KOMUNIKAZIOAREN LAGUNGARRI: EKARPEN BAT AHOZKOAREN ESTRATEGIA KOMUNIKATIBOEZ

Jesus Mari Makazaga Eizagirre

UPV/EHU

0. Sarrera

Hizkera jakin bateko (Deba barreneko) ahozko testuak jasotzen ibili naiz azkenaldi honetan, eta aitortu behar dut asko gozatu dudala hitzun adinekoen kontakizunekin, iraganeko istorioak egituratzeko eta haien kontakizunak bideratzeko duten gaitasunarekin, erakusten duten graziarekin. Lehenik eta behin, argi azaltzen dute azaldu beharrekoa, lehen entzunaldian ulertzeko moduan ematen dute kontakizuna; ez hori bakarrik, ordea: badute poetika bat ere, kontaktzen dutena graziaz eta edertasunez kontaktzen dute. Horrekin, komunikazioaren lehen eskakizunaz gain (alegia, ulergarritasunaz gain) bigarren baldintza bat ere betetzen dute: kontakizuna erakarri eginez entzulearen arreta lortzea.¹

Hori horrela delarik, iruditzen zait adineko hitzun horiek badutela zer eskainia ahoz nahiz idatziz euskaraz zerbait adierazi nahi duen hitzun edo idazle gazteagoari, komunikazioan hain trebatua ez denari. Biltzarretan eta hitzaldietan, ez dira ez bat eta ez bi komunikazioen haria galtzen duten entzuleak; hamaikaxo dira telebistako albistegietan esaldien luzeragatik eta haien sintaxi konplexuagatik mezua ulertu ezinda geratzen diren entzuleak; aldizkarietan (zientifikoetan nahiz dibulgaziozkoetan) erabiltzen diren esaldi asko eta asko ezin ulertuzkoak dira bigarren (eta are hirugarren!) irakurketa bat gabe.

Belarriz bakarrik jasotzen ditugun mezuetan larriagoa da arazoa, behin bakarrik eta atzera-itzulirik ez duen kate baten gisara jasotzen baitugu halakoetan mezua: katearen begi batean arazo bat baldin badago, katea hautsi egingo da, eta ekintza komunikatiboa ez da guk nahi bezala gertatuko.

---

¹ Bernardo Atxagaren hitz batzuk etorri zaizkit gogora lerro hauek idaztean; hala dio herri-literatura biltzen duen Auspoa saileko liburuez ari denean: "ohartu nintzen ez zela guztia jaso [hizkuntzaren batasunean, esan nahi du]. Auspoa-ko prosan dagoen dotorezia hura ez zen jaso. Iruditzen zait hor badagoela arnas poetiko bat, mintzotik zuzenean datorrena. Eta prosa horrek badu legitimitate bat. Jartzen duzu Pello Errotaren liburu hori [*Pello Errotaren bizitza*] gaurko ortografian eta zoragarria litzateke edozeinentzat; badu balio literarioak ere" (B. Atxaga, in *Ensal* 1987-1989).

Askotan ahaztu egiten den arren, belarria izan behar dugu gidari, batez ere aho-
tik belarrirako komunikazioetan.² Euskara idatziaren eragina gero eta handiagoa da
denetarikoa komunikazio-ekintzetan, eta ahaztuxekak geratzen dira ahozko jardunak
eskaintzen dizkigun baliabideak.

Lan honetan, bada, baliabide horietako batzuk erakutsiko ditugu, benetako
adibideen bidez argituak. Debabarreneko hizkeretako adibide batzuk bildu di-
tugu, adineko hitzunen ahozko jardunetik hartuak guztiak;³ komunikazioa erraz-
teko kontu honetan pertinenteak iruditu zaizkigun egitura batzuk jaso ditugu:
esan bezala, ahozko nahiz idatzizko ekintza komunikatiboetan (bai eta erdibide-
koetan ere: ahoz emateko idazten diren testuetan) hitzunari lagungarri gertatzea
da helburua.

Ahozko komunikazioaren alderdi testualari bakarrik helduko diogu hemen,
ezinbestean; testuinguruari eta alderdi prosodikoari dagozkion kontuak alde batera
utzi ditugu, beraz. Alderdi testual horietan, batez ere baliabide sintaktikoei eta
erretoriko-poetikoei helduko diegu.

1. Ahozko jardunaren ezaugarri batzuk

Adituen ustez ahozko jardun egoki batek lituzkeen ezaugarri orokor batzuk ai-
patuko ditugu lehenik eta behin.

Erredundantziak dira testuari koherentzia ematen dioten ezaugarrietako bat.
Berez, ahozko jardunerako behintzat, ez da gauza txarra, neurrian erabiltzen bal-
din bada. Idatziz eman eta irakurritz hartu behar ditugun testuetan, berriz, ez du
itxura ona emango erredundantziak, alegia gaiak eta ideiak etengabe errepikat-
zeak.

Hizkera erraza eta sinplea dira ahozkoaren beste ezaugarri orokor bat (positiboki
ulertutako erraztasunaz eta sinpletasunaz ari gara, eta ez, adibidez, haurren hizkerare-
kin zerikusia izan lezakeen sinpletasunaz). Erraztasun eta sinpletasun hori bi mailatan
gertatzen da:

- Hiztegiaren mailan: hitz errazak, laburrak, konkretuak erabiltzen dira gehia-
gotan zailak, luzeak eta abstraktuak baino.
- Sintaxiaren mailan: asko erabiltzen dira esaldi laburrak eta etenaldiak; estilo
paraktikoa nagusitzen zaio hipotaktikoari; halaber, nagusi dira estilo zuzena,
egitura anaforiko-kataforikoak, elipsia eta, menderakuntzari dagokionez,
egitura sinpleak eta ulergarriak, besteak beste; hitz-ordena ere malguagoa da
ahozko jardunean idatzizkoan baino.

² Belarria aipatzen du behin eta berriz Pello Esnalek komunikazio-ekintzaren giltzarri, bai ida-
tzizko jardunean ere: “Irakurlerik nahi duenak belarrirako idatz dezala” (*HABE* aldizkaria, 164).
Orixeren kontatzaile-trebetasuna aipatzen duenean ere hala dio: “Hau [*Santa Kruz apaiza*] belarrirako
prosa bait da, ez begietarako Mintza-estiloa” (*HABE*, 144).

³ Hirurogeita hamar urtetik gorako hitzunez ari gara hemen; horietako gehienek ez dute hizkun-
tzaren erregistro idatziarekin harreman handirik izan, eta gaztelaniarekin ere ez. Adibideak ez dira eus-
kara batura egokitu, ia jaso bezala daude transkribatuak, salbu ulergarritasuna kolokan jartzen den ka-
suetan (aditz jakin bereziren bat, esaterako).

Entzulearen arreta lortzeko estrategiak ere ezin ahaztuzkoak dira ahozko testuetan: baliabide erretoriko-poetikoak deituko ditugu.⁴

Badira bestelako ezaugarri batzuk ere ahozko testuetan, baina, horien egokitasuna zalantzan ikusten dugunez, ez ditugu aipatu besterik egingo: anakoluto eta esaldi amaitugabeak ere badira, baina, esan bezala, ez dirudite gomendagarri ez idatzizko ez ahozko komunikazioetarako.

Lan honetan, beraz, alde batera utzirik desegokiak izango diren ezaugarriak, komunikazio-helbururako egokiak iruditzen zaizkigun ezaugarriak ilustratuko ditugu, adibide errealean bidez ilustratu ere.

2. Sintaxiari dagozkion estrategiak

Sintaxian, oro har, egitura sinpleak eta ahalik eta argienak erabili ohi dira, mezua belariaren bidez jaso behar duenak ahalik eta ondoen eta bizkorren uler dezan mezua.

2.1. Esaldi laburrak

Nagusi izaten dira esaldi laburrak ahozko jardunean. Har dezagun paragrafo hau, esandakoaren erakusgarri:

- (1) —Hamen egon ziran tropa nazionalak ere? —Bai, ba! Bederatzi hillebetian. San Lorentzon ibili ziran eskolan. Eta gero, hemen egon ziran hillebete t'erdixan soldauak. Hemezortzi. Zaldi tta guzti. Da gero, juaten ziran zera eruatera, muniziuera eruatera, Karakatera hamendikan. Eta hamen egoten ziran: San Lorentzon lo egitten zeben. Hamen egon ziran lau, eta aldekuian reketiak bi. Gurian lau soldau lo egitten. Gure sapaixan lo egitten. Eta bestia zerian, San Lorentzon. Eta San Lorentzon batzuek, eta bestiak hamen. Egunero juten ziran txandan zaldixakin jana eruatera; hiru zaldikada. Gero, hamen jarduten zeben, jokuan da.

2.2. Estilo parataktikoa

Sintaxian, perpaus juntatuak eta alboratuak dira nagusi, eta mendeko perpausak ez dira gehiegi erabiltzen: juntagailuak erabiltzen dira asko (etengabea da, adibidez, *eta*-ren erabilera), baina baita lokailuak ere (*eta* bera lokailu erabileran, eta bestelako lokailu asko eta asko). Izan ere, perpaus mendekoek zaildu egiten dute komunikazioa, normalean, eta murriztu egiten da haien erabilera ahozko jardunean.

Estilo parataktikoaren hainbat adibide agertuko dira lan honetan zehar, eta ez dugu hemen berariazko adibiderik jasoko. Egingo dugun gauza bakarra da estilo parataktiko horren erabilera erakusten duen auzi bat aipatu, besterik ez.

Jakina da gaur egungo zenbait testutan (batez ere idatzizkoetan, baina ez haietan bakarrik), eta erdal moldeen eragin gehiegizkoagatik, behar baino perpaus mendeko gehiago erabiltzen direla, baita behar ez direnean ere, berez mendekoa eskatzen ez

⁴ Ezaugarri hauek guztiak egozten dizkio ahozkotasunari Daniel Cassanyk, komunikazio-ekintzetan aditua denak (Cassany 2005).

duten testuinguruetan ere. Mendeko perpaus faltsuak dira, Juan Garziaren etiketa gure eginez (Garzia 1997). Hona horren adibide batzuk:

- (2) Amak erosketak egin zituen, aitak bazkaria prestatu *zuen bitartean* (??)
- (3) Loteria egokitu zaio, lana utzi ez *duen arren* (??)
- (4) Lan asko egin du soroan, udan uzta ona *izan duelarik* (??)

Era honetako perpausak kalkoak dira, inondik ere; gaztelaniaren eraginez iritsi zaizkigun kalkoak. Esan bezala, idatzizko jardunean gehiago egiten dira ahozkoan baino. Edozein kasutan ere, erreferentziatza hartu ditugun adineko hiztun on horien jardunean oso-oso arraroa litzateke halako egiturak agertzea. Batetik, ez dutelako gaztelaniarekiko morrontzarik; bestetik, ez dutelako batere arazorik mendeko perpaus ustez jasoak erabili beharrean egitura sinpleagoak erabiltzeko, perpaus juntatuak erabiltzeko. Era honetan (edo antzekoan) emango lukete goiko (2-4) adibideetan adierazi nahi den informazioa:

- (2') Amak erosketak egin zituen; aitak, *berriz*, bazkaria prestatu zuen.
- (2'') Amak erosketak egin zituen, *eta* aitak bazkaria prestatu zuen.
- (3') Loteria egokitu zaio, *baina* ez du lana utzi.
- (4') Lan asko egin du soroan, *eta* (, *horren ondorioz*,) udan uzta ona izan du.

2.3. Estilo zuzena

Etengabea da estilo zuzenaren presentzia ahozko testuetan, kontakizunak egitean. Bai beste pertsona baten hitzak jasotzeko, bai kontatzailerena berarenak jasotzeko ere:

- (5) Nik aittari galderia: "Aitta, han hola ta hola badago, ba?"
- (6) Hala esan nion nere buruari: "Ez hadi negozio horretan sartu!"
- (7) Eta nere artian: "Hau dok pagotxa, hau!"
- (8) Esan naban: "Hau zela pagatzen juek [ditek]?"

2.4. Egitura anaforiko-kataforikoak

Testuaren kohesioari laguntzeko sareak ehuntzen dituzte egitura hauek: testuan, lehenago esandakoari edo gero esan behar dugunari erreferentzia egiten diote, hurrenez hurren, elementu anaforikoek eta kataforikoek; hala, testua kohesionatzen laguntzen dute. Ahozko jardunean, berebiziko garrantzia dute erlazio anaforiko-kataforikoek:

- (9) (...) baiña *haatik* esaten juat [diat], ba, jatorrixa nik Iriarte-Etxeberrikua daukatela.
- (10) (...)Eta *haatik* esaten juat, ba, horrek neretzako zerua dirala.
- (11) *Halaxe* zalako bizimodua, *diferentia*.
- (12) Udan *zera*, bedarra ebagi, edo ardixak zainttu, edo beti zeozer.
- (13) Ni akordatzen naiz, aldeko Bittorik, Joxen amak *zela* esan zaban: "gizona gerrera jun, eta soiñuakiñ zatozte hona? Alde hemendik!"
- (14) Geiztua, maldizioka beti. Han ikisitta gizona: *halaxe* jan, eta *halaxe* ikisi harek.

2.5. Hitz-ordena malgua

Idatziko jardunean baino hitz-ordena malguagoa ikusten dugu ahozkoan. Mezua jasotzeko moduak (ahoz eman eta belarriz jaso) baldintzatzen du neurri handi batean ezaugarri hau. Kontua da oso ohikoa dela esaldiaren pisua aurrealdean ematea ekartzea, adibidez, aditza (esaldiaren antolatzailea) aurrera ekartzea. Nahi adina adibide aurkituko ditugu edozein testu ahozkotan. Hona hemen batzuk:

- (15) Nik karneta *jaukat*, ba..., “natural de Bilbao”.
- (16) Eta *egin jauen* [zietean] haruntzian papelakin itxi haura.
- (17) Eta gero, *eruan nahi zittuen* hemengo Joxepa zana ta, Nikolasa ta horrek, eruan nahi zittuen aurrera. Eta aittak, ezetz.
- (18) Ondo geunden. *Bageundezen...* hiru lagun ziran eurak, eta beste bost kriau edo bagenguazen.
- (19) Kozineria ere *zan* Fuentarrabixakua, euskaldun jatorra.
- (20) Beste bat *gustatzen zitzatan* geografixia. *Hartzen naban* dana buruz.
- (21) Ni *ibili naiz*, ba, Deba aldian da... Gero *ibili naiz* batian eta bestian, geldittu (ga)be.
- (22) Orduan hori *zan* sagraua.
- (23) Han *egoten zan* eskola bat, eta barrixokuak hara juten giñan.
- (24) Oin batzuek-batzuek *egitten dabe* hamendikan ezkondu kanpora.

2.6. Elipsia

Elipsiaren ugaritasuna ere ahozko testuen ezaugarri berezkoetakoa da: mezuari beharrezko ez diren osagaiak kentzeko balio du elipsiak, eta, azken batean, mezua azkarrago eta errazago bideratzeko (bai eta naturalago ere). Hona adibide batzuk:

- (25) Hogeta hamabostian ezkondu, eta *hogeta hamaseixan, gerria*.
- (26) Da gero, txarren-txarrena zuan, zera, *biderik ez basarrixetara*.
- (27) *Laga ez* harek neskak eruaten; bestela, bajiezak [bazoazak].
- (28) Eta, holaxe, ba, hamentxe, Barrutianian, geldittu zan ostatuan. Eta gero, ba, automobilla bihar zaban, eta *automobillikan ez orduan!*

Beharrezko ikusten ez den aditz hori emateak edota hura jokatzeak astundu egingo luke esaldia, mezua, komunikazioaren eta naturaltasunaren kaltetan, gure ustez.

2.7. Makuluak eta betegarriak: zera

Ahozko jardunean arruntak dira isiluneak: hitz bat ez zaigula burura etortzen, esaterako. Isilune horiek betetzeko, makuluak edo betegarriak ditu eskura ahoz ari den hiztunak. Jakina, hizkuntzaren zein erregistrotan ari garen, balioko digute edo ez digute balioko (ez baitirudite egokiak idatzirako, edota ahozko jardun formal baterako), baina hor ditugu batzuk, zenbait testuingurutan komunikaziorako lagungarri gerta dakizkigukeenak. Aipamen berezia merezi du *zera* betegarriak. Momentuan hitz bat burura (ahora) etorri ez, eta *zera* hori erabiltzen dugu, hitzean eta hortzean erabili ere, haren orde, hark eramango lituzkeen ezaugarri gramatikalak eta guzti: izena baldin bada, hondarkiarekin (*zera, zerean, zereko...*), eta aditza

baldin bada, aditzaren morfemekin (*zertzen*, *zertzera*...)⁵ Esaldia egituratzen lagunduko digute, harik eta ordezkatzan duten hitza burura etortzen zaigun arte.

- (29) Ba, arboliak gero, kerizia. Eta horixe, bueltan etxia pixkat *zertu* egitten dau, ... *babestu* egitten dau.
- (30) San Migel, hamen inguruetan dagan *zererik* edarrena dago oiñ, ... *auzorik* edarrena.
- (31) Jai-egunetan? Ezer ez guk. Juntatzen gera hamentxe lau laguntxo zapatu arratsaldian, eta *zerian*, ... *jokuan*.
- (32) Juten giñuazen eskolara, eta han egoten giñuazen, bestiak aurrian eta gu beti atzeko *zerian*, ... *filan*.
- (33) Ezin, ba, jua *zerera*, ... *bakaziotara*.
- (34) Andra bat dago hamen, Zestuakua da izatez, baiña hor *zerian* bizi da, ... *Markiñan*.

2.8. Mendeko perpaus markatzailedunak

Esan bezala, ahozkoaren estiloa parataxiaren aldekoagoa da hipotaxiaren aldekoa baino, baina horrek ez du esan nahi mendeko egiturak erabiltzen ez direnik. Hori bai, agertzen diren mendeko perpausetan ulertzen errazena dira nagusi. Arreta berezia merezi dutenak dira mendekoaren aurreko buruan markatzaile sintaktikoren bat dutenak, lokailu ere esan izan zaienak:⁶ mendekoaren hasiera-hasieratik perpausa zer eratakoa den iragartzen digutenak dira, askotan hizkuntza erromantzeen bitartez iritsi zaizkigunak euskarara.

2.8.1. Perpaus osagarriak

- a) “Esan dizut eze... *-ela*” / “... ”

Perpaus osagarriaren iragarlea sartu ohi da gure eskualdeko hizkeretan, *EZE*, ondoren perpaus osagarria datorrela iragartzeko; batzuetan, estilo zuzena ere erabili izan da perpausa osatzeko, azken bi adibideetan ikus dezakegun bezala:

- (35) Eta *esaten jardun zien eze* haura egitteko berrogeta bi milloi arbola kendu *zittuela*.
- (36) *Nik esaten dot eze*, injinerua zan eta bazakixan berak ere, edozeiñek haura ezin *zeikiela* ibilli, haura katxarro zaharra.
- (37) Gogoratzen naiz, ba, *esan zidan eze* “Eibarrera jua bi’ok Unzetanera”, eta “Ondo”, muestria edo zeozer emango zidan pieziana, eta hauraxe ekartzeko.
- (38) “Ez jua urrutiregi!”, hola esan zidan. “Geldittu hari, geldittu hari!”; eta, juntu giñan bixok, eta *esan zidan eze* “ez egik pauso bat gehixago eman, zergatik eze beheraiño etorritta dauaz tankiak italianuak eta”.

⁵ Beste kontu bat litzateke komunikazioarekin zerikusi handiegirik ez duen “gaixotasun” moduko bat; alegia, zenbait hiztun “alferrek”, behin eta berriz hiztegiara jotzeari utzi, eta *zer-ez* beteriko esaldiak osatzen dituzte. Gauzak mutur-muturrera eramanda, honelako esaldi iragarriez ari gara:

— “Zereko zerak zertu dio liburua zerari, zerian”.

⁶ *Lotura-hitz iragarleak* esaten diete, adibidez, Zubimendik eta Esnalek (Zubimendi-Esnal 1993).

b) Perpaus osagarri izenlagunak: “errezelua daukat... *-ela*”

Era bat baino gehiago dago euskaraz halako perpaus mendekoak osatzeko; haien arteko aldea, menderagailu desberdina erabiltzeaz gain, predikatu gobernatzaileraren kokapena da: mendeko perpausaren aurretik edo atzetik koka daiteke mendeko perpaus hauen predikatu gobernatzailerak:

(39) [Laster ezkonduko den/delako] *zurrumurrua hedatu da*.

(40) *Zurrumurrua hedatu da* [laster ezkonduko dela]

Bada, ahozko jardunean, eta gure eskualdean behintzat, ohikoena eta ia bakarra bigarren egitura da; hala, perpausaren egitura osoaren berri ematen da hasiera-hasieratik. Hona hemen era honetako perpausen adibide batzuk:

(41) *Errezelua naukan* [mutill harek ez zabala aterako atarramentu onik].

(42) Eta gu lelengo *bilddurrak* [hantxe jausiko ete dan].

(43) Eta, eztaikit nik denpora asko egin naban *zain* [han kaliaz noiz amaittuko bere eginkizuna].

(44) Egualdixan kanbixuetan-da, igerri egitten jako. Eta ni neu ere, ba, *eskerrak* [hantxe moldau nitzan].

(45) *Sospetxa bat* bai txarra: Joño, zer da, ta: -“soldadutzara jua bihar dok da-torren hillian”.

c) Zehargalderak: *aber/ea... -en*

Bai-ez erako zehargalderetan nahitaezkoa ez den arren, maiz agertzen da zehargalderaren buruan partikula bat: *ea* (eta hizkera kolokialagoetan, *aber*):

(46) Baten preguntau nion *ia* “bulegua”k zer esan nahi *dauan*, eta honek, ‘opiziniñia’. Eta oiñ bajakixat [bazakiat].

(47) Zera eskatu zaban gure aittak, jornal gehitxuago *aber* eman *leikien*, estu za-billela ta.

(48) Eta lehen esan doguna, bedarra ebagi bihar dogunian-da *ia* ze esaten *deben* egualdixagatikan; eztaikit?

(49) Gero etorri jatzun bateron bat balnearixotik zu kontratatzerak, *aber* nahi *zenden* juatia.⁷

2.8.2. *Perpaus erlatiboak: -ena*

Perpaus erlatiboetan, haren ardatz elementua aurreratzeko modu bat bada, eta nahiko sarri erabili izan da gure artean: ardatz elementua aurretik eman, eta ondoren erlatiboaren aditza menderagailuarekin eta mugatzailearekin (*-ena*). Letra etzanez eman dugu ardatz elementu aurreratua eta, horren ostean, aditz menderatua:

⁷ Batzuetan bi sarrera-hitzak batera erabili izan dira, zehargalderaren hasiera horri gorputz handiago eman nahian edo: *ea aber / aber ea... -en*.

—Eta honek galdetu zigun *ia aber* iñok antzik ematen giñon [genion] haura montatzeko zer egin bihar izan zan.

- (50) Eta nik Azkarate gainian, allegau gainian, *lelengo lana egin nabana* zan, bueltia eman automobillari, eta kale aldera edo hona herri aldera begira jarri.
- (51) Maltzagan ere egitten zuan erromerixia. Eta *beste erromerixa bat gu izeten gainana*, oiñez jun bihar izeten zuan eta urruti, Usartzan.

2.8.3. Denborazko perpausak

Denborazko perpausetan ohikoa izaten da aurreko muturrean markatzaileak jartzea, abiatzera doan perpausa denborazkoa dela (eta zer eratako denborazkoa den) aurreratzeko. Hona pare bat egitura eta haien adibide batzuk:

a) *Harik eta ... arte*

- (52) *Harik eta* etxeko lan danak amaittu *arte*, ez gain oheratzen.

b) *Behin ... -tuz gero*

- (53) Hori, hor zihar abantau zaitte, eta ixa Tudela alderaino entzun egitten dozu edarki Arrate [irratia] ere. Asko sartu da lehendikan. Lehen, en kanbio, *behin* Bitorixa aldera *pasau ezkerero*, ez zan entzutzen.
- (54) Oiñ, biharbada, eukiko deu atakia sartzeko; igual larra eukiko dau. Baiña *behin* atakia *pasau ezkerero*, tente ere ondo juten da, eta hondua garbixa dauka.

Aditzaren elipsia duena ere erabiltzen da:

- (55) Lehen basarrizan *behin* urte bi-hiru *ezkerero*, benga: edo atxurra, edo eskubaria, laster izeten zan. *Behin* sei-zazpi urtera *ezkerero*, segia.
- (56) Lo egitten det, baiña esna ere asko. Nik, *behin* goizeko hirurak *ezkerero*, gau oso bat ez det egin.

2.8.4. Kausazko perpausak

Ohikoak dira mendeko perpausaren hasieran ere kausazko lokailu iragarleak; bat baino gehiago erabiltzen dira ahozko gure jardunean; aditzak ez du menderagailurik hartzen, ez gure hizkeretan behintzat (hori adierazi nahi dugu $\emptyset$ zeinuaren bidez). Hona kausazkoetan ditugun aukerak:

a) *Zergatik eze... $\emptyset$*

- (57) Ez zan komeni han gelditzerikan, *zergatik eze* berriz ere beste disparo bat ero, neu hantxe naguala igual allegauko zan.
- (58) Lehengo euserkia dagok oinguakin zihero diparentia, edo behintzat asko diparentziatzen dana, *zergatik eze* gaur dauden gauzak asko entendidu ere etxaittugu [ez ditiagu] egitten.
- (59) Eta tabernia gau guztian irikitxa egoten zan. Gau guztian, *zergatik eze* hamabixak aldera arte edo igual egongo ziran normalian, eta ordubatak edo ordubixetarako banaka batzuek hasten ziran egun horretan.

b) *Zergatik(an)*

- (60) Guk ez gendun lan asko egin basarrixan, *zergatik* hamahiru urtekin tallarrera hasten zan.
- (61) Askotan pentsatzen dot herri-kirolak eta, ez ete diran galduko. Oin sostenzen dira oindiokan baiña, igual... Dantzia, behintzat, gordetzen da. Dantzia seguruago, *zergatikan* dantzia da betikua, segitzen diona da, eta gazterixiak, itxuria, erretz egitten dau.

c) *Ze*

- (62) Eta kastigauta egoten nitzan, matematikarik eman be, ez nakixalako, *ze* maixuak zelakuak ziran orduan!
- (63) Ba (nere semia), derrigor ezagutu bihar dok, *ze* Elgoibarren haura ezagutzen eztaban txakurrik eztagok eta.
- (64) Andria noiz ezagutu naban? Handikan denporara, bastante denporara izango zan, *ze* normalizauta zagan gauzia. Behintzat, gerria ya amaitutzat-edo hamen bueltetan.

d) *Zela/nola ... -en*

Kausazko-azalpenezko beste egitura hau ere badugu, aurreko muturrean moduzko galdetzaile bat daraman hau; gure eskualdeko hizkeretan, buru-markatzailerik ez duen *-enez (gero)* baliokidea bezain erabilia da.

- (65) Ba, zure ama, bueno, ama eta aitta ere, hamen *zela* San Lorentzokuak *diran* bixak, ba, guk ibilli dogun euseria iguala da.
- (66) Baiña hau *zela dan* landara haundixa, honek lur gehixago eskatzen jok [dik].
- (67) Donostia aldetik eta, ebakuaziuak izan ziran Altzolara. Eta hotelen batzuek rekisatzen zittuen hor, Donostia aldi da; hamen Altzolan ere, *nola* baiñue-txia eta ohiak-eta *zauden*, egokixa zan lekua.
- (68) Ostian ez genduan ordaindu ezer ere, baiña guk eruaten genduan jeneruakin, *nola* askoz gehixago guk bihar genduana baiño eruaten *genduan*, ba, harekin tabernia irikitxa zagan.

e) *Por ke*

Euskaraz berri samarra da menderagailu hau: ez du idatzizko tradiziozirik, eta ahozko jardunean ere azken urteetan baizik ez dugu horren lekukotasunik. Batez ere gazteen artean entzuten hasi da, baina ezin aitortuko diogu orain arte aipatu ditugun egitura kausazkoei aitortzen diegun tradiziozirik, eta ezin emango diogu aurrerabiderik. Hala ere, hauek gero eta gehiago erabiltzea seinaleztat hartu behar da buru-markatzailedun egituren premia edo behar batena, hiztunek duten premia batena. Hona pare bat adibide, hain gaztea ere ez den hiztun batena:

- (69) Partidu edarrak asko ikusi ditzut, *por ke* nik frontoera juten daruat soldautzatik etorri nitzan ezker. Urte asko. Bai, partidu asko eta politxak.

(70) —Idi-probena oso gogorra da. —Neri penia ematen die. —Baitta neri ere. Penia ematen dau, *por ke* ezin dabanian ere, oindiok ere han eragitten diue [diete], entenditzen dozu?

f) *Zer ba* menderagailu?

Hona aipatu berri dugun markatzaileen beharraren beste seinale bat, *zer ba* egituraren erabilera lekuz kanpoko bat. Kontua da erabilera jakin bat duela galdetzaile honek (bera bakarrik, huts-hutsean: —*Ez naiz zurekin mendira juango. —Zer ba?*), baina gazte jendearen jardunean beste erabilera bat hartzen ari dela azken urteetan: menderagailuarena, hain zuzen; mendekoaren hasierako buruan ia nahitaez menderagailua eraman beharraren beste sintoma bat dugu hau.⁸ Hogei urtetik beherako hitzunek bakarrik darabilte *ze(r) ba* hau menderagailu gisa: berri-berria da, beraz.

(71) *Zugana etorri naiz, *zeba* liburu bat eskatu bihar dizut.

Horrelakoetan, buru-markatzaile bat erabili nahi badugu behintzat, baditu euskarak askotariko egiturak, denak tradizio sendoagoa dutenak. Gorago ikusi ditugu. Hau da horietako bat:

(72) Zugana etorri naiz, *zergatik (eze)* liburu bat eskatu bihar dizut.⁹

2.8.5. *Kontzesio-perpauak*: nahiz eta ... -tu/-en

Kontzesio-perpauetan egitura bakarra dugu kontzesio-balioa aurreratzen laguntzen diguna, *nahiz eta... -tu/-en*. Hain zuzen ere, kontzesio-egituretatik tradizio laburrena duena da, baina (hau ere zerbaiten seinale) azken mendeetan ugalduz eta nagusituz doana. Gainerakoak menderagailua azken muturrean edo kontzesio-perpauaren barruan daramatenak dira: *-en arren, ba... ere, -tuta ere...*

(73) Bedarra ebagitzera nua, orduan, *nahiz da* bittartian igual eurixak *harrapau*.

(74) Bai, baiña orduan pasatzen da batzuk dirala Elgoibarkuak eta bestiak Eibarkuak, *nahiz da* hamen *bizi*.

(75) Eske, batzuk esaten debe San Rokekuak euren artian egitten debela era batera eta San Lorentzokuak, *nahiz da* antzerakua *izan*, beste era batera egitten debela.

Bereziki lagungarria gertatzen da *nahiz eta... -tu* egitura mendeko perpaua perpau nagusiaren ondoren doan kasuetan; halakoetan, perpau osoaren amaie-

⁸ Sintoma horren adibide ditugu gaurko gaztetxoek erabiltzen dituzten egitura halamoduzko hauek ere:

— *A ke ez dala etorri irakaslea?!*

— *Nola jaikiko gara goizeko zortziretan, si oporretan gaude!*

— *Ya ke ez dan iñor irten, etxera juango naiz.*

Halako erabilera gaur goizekoak jasotzen (eta zuzentzen) dituzte Plazaolak, Agirregabiriak eta Bikuñak beren lanean (2005).

⁹ Galdetzaile gisako erabilera oker bat ere badu *zer ba* honek, azkenaldi gorabeheratsu honetan:

— **Ze(r) ba* etorri zara hain berandu? (GAIZKI)

— *Zergatik* etorri zera hain berandu? (ONDO)

rara arte ez baitakigu, bestela, zer eratako perpausaz ari garen.¹⁰ Egokitu dezagun goiko adibideetako lehenbizikoa, beste menderagailu azkenburuko bat jarriz, esaten ari garenaren erakusgarri:

(76) Bedarra ebagitzera nua, orduan, bittartian igual eurixak *harrapau arren*.

Perpaus honetan koma bakar bat dago perpaus nagusiaren eta mendekoaren be-reizgarri, eta ez dakigu mendeko perpausa den ere harik eta perpausaren amaierara iristen garen arte, aditza eta menderagailua aurkitzen ditugun arte.

2.8.6. *Baldintzazkoak*: (deskuiduan) baldin ba-

Baldin hori iragarlea izan daiteke, baina hori nahikoa ez, eta batzuetan beste zerbaiten beharrean aurkitzen da hiztuna; horretarako dauka parentesi artean eman dugun hitza edo horren antzekoren bat, mendeko horren baldintza-balioa hasiera-hasieratik markatzeko.

(77) Eta nik Azkarate gainian, allegau gainian, lelengo lana egin nabana zan, bueltia eman automobillari, eta kale aldera edo hona herri aldera begira jarri, *deskuiduan* estuasun bat sortzen *baldin bazan*, prest eukitzeko alde egitteko.

(78) Antxobia txakurraundixan *baldin badago*, ekarri. Eta handik gora badago, ez ekarri.

(79) Neuk ere idea pixkat baneukan, eta onen-onena apaiza edo holakotxia izango zala, egokixena, habittaziua *baldin bazeukan* emateko.

2.8.7. *Egitura korrelatiboak*

Ulermenari mesede handia egiten diote egitura korrelatiboek, eta nahikotxo era-biltzen dira ahozkoan.

(80) Ura *nundikan* dixen, *handik* juten da agudo aingiria.

(81) Eguzkixa *nora*, zapixak *hara*.

(82) Eta beti indiziuak kalenturia ez dediñ egon: *zenbat eta* antibiotiko *gehixago*, *gero ta aguruago* sendau.

(83) Eske, oiñ baiño pertsonak uste dot sanuaguak gainala, e! Sanuaguak. *Zenbat pobriago*, eta pertsonia *sanuagua* da, nik uste dotena.

3. Morfologiari dagozkion estrategiak

Morfologian ere, syntaxian bezala, badira aipatu beharreko kontutxo batzuk komunikazioa erraztearen arloan ari garelarik.

¹⁰ Hala dio Juan Garziak (Garzia 1997) *nahiz eta... -tu* egituraz ari denean: "(...) sintaxi librexeagoa onartzen du, gainera, egitura horrek (-n *arren* menderatuaren aldean), eta horregatik eta perpaus-funtzioaren marka (juntagailuaren ordezkotza lotura egiten duen *nahiz* hori, hain zuzen) hasieran daramalako erabiltzen dugu, hain zuzen, barra-barra egitura hori, kontzesiboak posizio horretan [perpaus nagusiaren ondoren] doazenean."

3.1. Sintagma juntatuetan kasu-elipsirik ez

Gaur egun boladan dagoen arren, orain arteko ahozko tradizioan, gure eskualdekoan behintzat, ia ez da erabili izan sintagma- edo izen-juntaduretan egiten den kasu-markaren isiltze hori. Hona berriki irakurri ditudan adibide bi:

- (84) Haurrak *liburu eta irakurketara* hurbildu nahi ditugu.
- (85) Komenigarria da gurasoek ere ardura hori hartzea *eskola eta liburutegiekin* batera.

Ez dago zalantzarik guk inkestatu ditugun hiztun adinekoek ez lituzketela esaldi horiek horrela emango; juntaduraren egitura (juntagaiak zein diren) argi eta garbi utziko lukete, nire ustez, eta halako zerbait esango/idatziko lukete goiko (84) eta (85)-en ordez:

- (84') Haurrak *liburuetara* eta *irakurketara* hurbildu nahi ditugu.
- (85') Komenigarria da gurasoek ere ardura hori hartzea *eskolekin* eta *liburutegiekin* batera.

Hiztun hauek ez diote batere arazorik ikusten hondarkiak errepikatzeari: behin eta berriz aurkitzen ditugu horren erakusgarri diren adibideak. Hona batzuk:

- (86) Ikusi jendia, ezta? Bai, ba, *suekuak eta inglesak eta belgak eta frantzesak* ere bai.
- (87) *Azkoitixak eta Azpeitixak* badauke alkarren antza.
- (88) *San Lorentzokuak eta San Migelekuak* berdintsu egitten debe euskeraz.

3.2. Aditzaren forma jokatugabeak

Aditz laguntzailearen elipsiarekin ere badu zerikusia honek. Kontua da askotan erabiltzen direla aditzaren forma jokatugabeak ahozko testuetan: horrekin komunikazio biziagoa eta naturalagoa lortzen da. Hona adibide batzuk:

- (89) Euskeraz eziñ egiñ, eta erderaz *jakiñ ez*: horrek zittuan komerixak.
- (90) Eta burrukan dabillega, hauraxe *galdu* azkoittiar horri (hogei durokua).
- (91) Eta, esan dotena: aittak bialdu ninddun Unzetanera, baiña zintta-karrerria zagan, eta hantxe gelditzia *pentsau* nik, neuk ere parte hartzeko!

3.3. Nominalizaziorik ez, oro har

Gehiegizko nominalizazioarena da gaur egungo euskarak duen arazoetako bat; hau ere erdaren eraginagatik eta ustezko dotorezia bat, jasotasun bat bilatu nahi izateagatik, batez ere. Kontua da, ordea, nominalizazioa bere neurrian erabili behar dela, ez dugula behar baino gehiago erabili behar. Zergatik? Bada, batez ere testuari iluntasun erantsi bat ematen diolako. Iluntasun erantsi bat eta, horretaz gain, abstraktutasun bat, eta artifizialtasun bat ere bai, zeren eta askotan euskal tradizioan erabili ez den hitz eratorri bitxi bat erabiltzea baitakar fenomeno honek. Nominalizazioak (aditz bat izen bihurtzeak) dakarren egitura ere konplexuagoa da aditza bere horretan (aditz gisa jokatuta) erabiltzen denean duguna baino; izan ere, aditza izen bihurtzen

badugu, beste aditz esanahiz huts bat (*izan, egin...*) erabili beharrean aurkituko gara. Hona nominalizazioaren adibide batzuk:

- (92) *Denda berriaren irekiera* egingo dute gaur arratsaldean. (??)
 (93) *Trenaren irteera* bostetan izango da. (??)

Ahozko jarduna ondo menderatzen duen hiztun batek ez lituzke mezu horiek horrela adieraziko. Nola? Ondorengo egiturak hurbilago leudeke, zalantza izpirik gabe, euren estilotik:

- (92') Gaur arratsaldean *irekiko dute* denda berria.
 (93') Trena bostetan *irtengolabiatuko da*.

4. Estrategia erretoriko-poetikoak

Entzulearen (eta, idatzian, irakurlearen) arreta lortzen laguntzen duten estrategiak dira atal honetan hizpide izango ditugunak. Izan ere, zenbaitek uste duenaren kontra, ez da nahikoa izaten zuzen eta arauen arabera hitz egitea edo idaztea; horrez gain, erretorikak eskaintzen dizkigun baliabideak erabili behar ditugu, baldin eta irakurlearen arreta irabaziko badugu, eta arreta horri eutsiko badiogu.¹¹

Baliabide horiek erretorikoak edo poetikoak ditugu, figurak eta tropeak dira, eta, besteak beste, ahozko hizkuntzak hain gogoko duen konkrezioari laguntzeko erabil daitezke (gauza abstraktuak eta orokorrak baino erakargarriagoak eta ulergarriagoak dira konkretuak): adibideak sartuz, konparazioak eginez, irudi bisualak eskainiz, metaforak eta onomatopeiak erabiliz, eta abar.

Bestalde, hizkuntza poetikoaren ezaugarri funtsezko bat ere badugu, pertzepzioaren automatikotasunaren kontra jo nahi bat; beste era batera esateko, monotonía apurtu nahi bat, edertasuna bilatu nahi bat. Horretan lagunduko digute beste baliabide eta figura batzuek: berriazko etenaldiek, galdera erretorikoek, esaldi eginek, hiperboleek, egituren bariazioak, harridura-adierazpenek (esklamazioek, interjekzioek), eta abarrek.

Figura erretoriko horietako batzuen adibide batzuk jaso besterik ez dugu egingo, lantxo honi amaiera emateko.

4.1. Konparazioak

- (94) Bai, danian pasatzen dana da. *Konparazio baterako*, kanpora jua zaitte, eta radixo bat hartu'izu, eta katalana izan, edo Valentziakua izan, diperente egitten dabe.
 (95) Ez, *konparazio baterako*, ni han jaixo, baiña hazi hemen.
 (96) *Akerran adarrak baiña okerragua* dok ume hori!

¹¹ Hona Cassany-ren hitz batzuk, kontu hau dela eta (Cassany 1995): "Qué hacía que unos (artículos) fueran tan atractivos y otros tan poco?, ¿por qué te enganchabas a leer unos hasta el final?, ¿por qué resistías poco más de un par de párrafos en otros? La respuesta tiene ocho letras: RETÓRICA. O también el arte de convencer, atraer, persuadir...".

4.2. Onomatopeiak

- (97) Amakin juten giñuazen bost lagun edo. Koxkorrak danak, *ttiki-ttaka, ttiki-ttaka*, txarrikumak ama(re)n onduan bezelaxe juten giñuazen.
- (98) Euren artian beti erderaz. Euskeria ahiztu! Eskoletan laga ez, eta gero kalera jun, eta *ttor-ttor-ttor!* Dana erderaz. Etxian ere, erderaz.
- (99) Larogeta hamar urtekin, hor dabil gure Inazio, *tirri-ttarra*.
- (100) *Di-da* batian amaittu juagu [diagu] lana.

4.3. Hiperbolea

- (101) *Etxagok aman semerik neri musian irabaziko didanik!*
- (102) Elgoibarren ez dago haura ezagutzen ez daban txakurrik!
- (103) *Baria baiño motelagua zuan, motell!*
- (104) Bai, neuk ere lehen euskera gehixago egitten najuan [nian], garbixago, baiña oingua(re)n moduan ez, e! *Jesukristoren denporakua* egitten genduan.

4.4. Egituren bariazioa (kiasmoa...)

- (105) Basarrixan, *lana beti; beti lana*.

4.5. Ironia eta paradoxa

- (106) *Gozua jarriko dok* gure aitta, enteratzen danian!
- (107) (Amak seme-alabei) —*Zintzo ez ibili*, gero, e!
- (108) —Esan diot gehixago halako latarik ez emateko. —*Ez alperrik!*

4.6. Galdera erretorikoak

- (109) Eta, *bazuan, ba, aldeko mutilla?* Gero jun zan Santaeske egunian gerrara.
- (110) Zapatak apurtu samartuta zaukazen. *Eta zer egin zaban?* Brigadiari eskatu berrixak.
- (111) Eskolan, *basarritarrak eta ere zer?* Etorri, eta neguan sei bat hillabete edo egiñ, eta gero fuera.
- (112) *Ba al dago hau aguantauko dabanik?*
- (113) *Zer da, eta azkenian kastigua maixuak!*
- (114) *Zeiñ etorriko, eta etsairik txarrena!*
- (115) *Pilarika eguna, “doze de oktubre” ez dok, ba, izaten?*

4.7. Paralelismoa

- (116) Elur urte, gari urte.
- (117) Kanpuan uso, etxian otso.

4.8. Ondorioak atera, laburbilpenak egin, atsotitzak edo esaldi eginak erabili¹²

Idea bat garatu ondoren, kontakizun bat burutu ondoren, amaieran laburpenak egitea, kontatu dena irudi batekin deskribatzea, esaldi egin batekin edo atsotitz batekin amaitzea modu egoki bat da entzuleari gauzak errazteko, gauzak hobeto ulerrazteko eta gogorarazteko. Ahozkoan askotan erabiltzen den estrategia da:

- (121) Urte batzuetan ibili nitzuan lanian nere kontura; gero, anaixan bittartez hasi nitzuan haren tallarrian: *kanpuan hotz egitten juan* [zian].
- (122) Badakitt ez dala idea onegixa, baiña halaxe egin bihar izan dot: *nagusixak esandako lekuan lotu bihar izaten dok astua, nabiz eta gero bertan ittoko dala jakin*.
- (123) Batian eta bestian ibili zuan nobixa billa, baiña eziñ egokixa topau; eziñ iñorekin konformau. *Azkenian, on billa, on billa, bonbilla!* (beste aldaera bat: *Oiñezkorik nahi ez, eta zaldizkorik etorri ez*).
- (124) Mendaroko gazte batek bota juan bertso berde hori. Bai, ba, *sasoian [izaten dittuk] kerixak!* [gereziak]

Orain arte idatzitzako guztiak beharbada balioko du, non eta ez datorkigun, erdal esapide herrikoi batek dioen bezala, “Paco con las rebajas”; Paco, kasu honetan, Patxi da, liburu honetan omentzen dugun lankidea eta, norbaitek zioen bezala, “hala ere, adiskidea”. Gramatika batzordearen bileretan erabili izan dut nik esapide horren bertsio moldatua: “Badator Patxi merkealdiekin, murriztapenekin”; alegia, askotan aritu izan gara honetaz eta hartaz eztabaidatzen, ustez egiak zirenak batzordera ekartzen, eta bakoitza bere ekarpenarekin poz-pezik geratu izan gara; baina, halako batean, Patxik hartzen du hitza, eta, bere konformagaitzasun horrekin, bere irtenbideak detektatzeko “usaimen” berezi horrekin, ordura arte ontzat emandakoa hasten zaigu kolokan jartzen, zalantzan jartzen, eta gauzak beste era batera planteatu eta beste bide batetik eramaten. Maisuek bakarrik egiten dute hori, eta bera horixe izan da (eta da) niretzat, maisu bat, karrerako lehenbiziko urteetatik hasi eta gaur egunera arte.

Bibliografia

- Amonarriz, K., A., Egaña, & J., Garzia, 2004, *Euskararen kalitatea: zertaz ari garen, zergatik eta zertarako*, Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, Gasteiz.
- “Auspoa” saila (herri-literatura). Antonio Zavalak sortua eta zuzendua. Gaur egun, Sendoa argitaletxeak argitaratzen du.
- Cassany, D., 1995, *La cocina de la escritura*, Anagrama, Bartzelona.
- , 2005, *Describir el escribir*, Paidós, Bartzelona.
- Esna, P. 1987-1989, “Ahozko euskarari buruz”, Euskararen Kutxa atalean argitaratutako artikulu sorta, *HABE*.

¹² “Las fórmulas ayudan a aplicar el discurso rítmico y también sirven de recurso mnemotécnico, por derecho propio, con expresiones fijas que circulan de boca en boca y de oído en oído: *Divide y vencerás, Fuerte como un roble*. Las expresiones fijas (...) en las culturas orales no son ocasionales. Son incansables. El pensamiento, en cualquier manifestación extensa, es imposible sin ellas, pues en ellas consiste.” (Ong 1987).

- Euskaltzaindia, 1999, *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak V (Mendeko perpausak-1)*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- , 2005, *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak VI (Mendeko perpausak-2)*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- , *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak VII (Mendeko perpausak-2)*, Material argitaragabea.
- Garate, G., 1998, *27173 Atsotitzak. Refranes. Proverbos. Proverbi*, BBK fundazioa, Bilbao.
- Garzia, J. R., 1998, “Hedabideetako euskara mintzatua”, in F. Rodríguez & I. Esnaola (arg.), *Euskara mintzatuaren erronkak*, UPV/EHU-ren Argitarapen Zerbitzua, Bilbo.
- , 1999, *Gaur egungo bertsolarien baliabide poetiko-erretorikoak. Marko teorikoa eta aplikazio didaktikoa*, UPV/EHUko Argitarapen Zerbitzua, Bilbo.
- Garzia, J., 1997, *Joskera lantegi*, IVAP-HAEE, Gasteiz.
- Makazaga, J. M., 2007, *Elgoibarko euskara: berbak, egiturak eta irakurgaiak*, Elgoibarko Udala, Elgoibar.
- Ong, W. J., 1987, *Oralidad y escritura*, Fondo de Cultura Económica, Mexico.
- Plazaola, E., K. Agirregabiria & K. Bikuña, 2005, *Ahozko jarduna hobetzeko proposamenak*, Badihardugu Euskera Alkartia, Eibar.
- Zubimendi, J. R., 1995, *Jokaera-liburua*, Sendoa, Irun.
- , & Esnal, P., 1993, *Idazkera-liburua*, Eusko Jaurlaritza, Vitoria-Gasteiz.